

UNIVERZÁLNÍ JURISDIKCE A POSTIH ZÁVAŽNÝCH PORUŠENÍ ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z R. 1949

PAVEL ŠTURMA

1. ÚVOD

Výběr tohoto tématu není náhodný. 60. výročí přijetí Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů (1949) je důvodem nejen k oslavám, ale především ke kritickému zamyšlení nad přínosem těchto úmluv a jejich významem v současnosti.

Pro porušení mezinárodního humanitárního práva (MHP) je charakteristické, že některá z nich jsou považována za tak závažná, že vyvolávají nejen mezinárodní odpovědnost států za protiprávní chování, ale také individuální trestní odpovědnost konkrétních pachatelů. Trestní postih závažných porušení MHP, nazývaných též válečnými zločiny, není pouze věcí vnitrostátního práva jednotlivých států, ale vyplývá též přímo z mezinárodního práva.

Čtyři Ženevské úmluvy v r. 1949 nejen definovaly závažná porušení a stanovily jejich trestní postih, ale také stanovily povinnou univerzální jurisdikci států, smluvních stran ve vztahu k závažným porušením. Je určitým paradoxem, že po 60 letech, v r. 2009 je univerzální jurisdikce vnímaná částí států (především rozvojových) i nauky jako problém. O tom svědčí i návrh států Africké unie vedoucí k přijetí rezoluce Valného shromáždění OSN 64/117 o rozsahu aplikace zásady univerzální jurisdikce.¹

Protože tato debata vznikla jako reakce a projev obav ze stíhání některých afrických politiků podezřelých se spáchání závažných porušení MHP, je více než užitečné zaměřit se na problém univerzální jurisdikce v tomto kontextu.

Obecně vzato, univerzální jurisdikce znamená, že každý stát je oprávněn soudit osoby obviněné ze zločinů podle mezinárodního práva bez ohledu na to, kde byl zločin spáchán a jaké je občanství pachatele nebo oběti. Univerzální jurisdikce tak vyjadřuje společný zájem všech států na stíhání a potrestání určitých zločinů. Od 17. století se ustálila v obyčejovém mezinárodním právu ve vztahu k pirátství. V 2. polovině 20. století se pak tento pojem dostal i do smluvních instrumentů, zejm. do čtyř Ženevských úmluv (1949), Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984) a dalších.

¹ „The scope and application of the principle of universal jurisdiction.“

Dnes aktuální otázkou, kterou se bude snažit řešit tento příspěvek, je proto nikoliv zda vůbec, ale jaká univerzální jurisdikce má místo v současném mezinárodním právu.

2. ZÁVAŽNÁ PORUŠENÍ ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z R. 1949

Historicky vzato, válečné právo, resp. MHP je jednou z prvních oblastí mezinárodního práva, jež obsahuje pravidla kriminalizující určité lidské chování a vazující státy potlačovat takové chování prostředky trestního práva.² Jinak řečeno, MHP je odvětví, které se zčásti překrývá s normami mezinárodního trestního práva.

MHP zavazuje státy, aby potlačovaly všechna porušení. Avšak jen určitá porušení jsou MHP kriminalizována, tj. zakládají individuální trestní odpovědnost. V tradiční terminologii jde o válečné zločiny. Válečné zločiny jsou závažná porušení obyčejových nebo smluvních pravidel MHP aplikovatelného v ozbrojeném konfliktu.³ Existuje řada definic válečných zločinů, které můžeme v zásadě dělit na výčtové a obecné. Enumerativní definice jsou k nalezení zpravidla ve statutech mezinárodních trestních tribunálů, a to počínaje MVT v Norimberku (čl. 6b), až po Římský statut Mezinárodního trestního soudu (čl. 8). Obecná definice je obsažena např. v rozhodnutí Odvolacího senátu ICTY ve věci Tadić (1995), a to v souvislosti s výkladem čl. 3 Statutu tohoto tribunálu. Podle ní válečný zločin (závažné porušení zákonů a obyčejů války) musí splňovat následující kritéria:

- (i) musí představovat porušení (*infringement*) pravidla MHP;
- (ii) porušené pravidlo musí být obyčejové povahy nebo patřit do aplikovatelné smlouvy;
- (iii) porušení musí být závažné (porušení pravidla chránícího důležité hodnoty a se závažnými důsledky pro oběť;
- (iv) porušení musí vyvolávat, podle obyčejového nebo smluvního práva, individuální trestní odpovědnost osoby, která porušila pravidlo.⁴

Při splnění výše uvedených podmínek nezáleží na tom, zda válečné zločiny (závažná porušení zákonů a obyčejů války) byly spáchány v kontextu mezinárodního nebo vnitrostátního ozbrojeného konfliktu.⁵

Naproti tomu Ženevské úmluvy (1949) a Dodatkový protokol I (1977) zavádějí vlastní terminologii a určítá, v těchto smluvních instrumentech vypočtená porušení označují jako „závažná porušení“ (*grave breaches, infractions graves*).⁶ To znamená, že nejde o hodnocení intenzity či závažnosti porušení kteréhokoli zákazu obsaženého

² Viz Sassòli, M., Bouvier, A. *How Does Law Protect in War?* Vol. I. Second Ed., Geneva: ICRC, 2006, s. 303.

³ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*. Oxford: OUP, 2003, s. 47.

⁴ ICTY, *The Prosecutor v. Duško Tadić*, IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, § 94.

⁵ *Ibid.*, § 94.

⁶ Viz články 50/51/130/147 čtyř Ženevských úmluv a články 11(4) a 85 Dodatkového protokolu I. Text viz pod č. 65/1954 Sb., nebo in: Chutná, M., Jílek, D. *Mezinárodní právo humanitární v dokumentech*. Brno: MU, 1994.

v úmluvách. Naopak, je to *terminus technicus*, který svým obsahem odpovídá staršímu pojmu válečný zločin. Definice závažných porušení je velmi blízká definici válečných zločinů ve statutu Norimberského tribunálu.⁷ Nový pojem však není přesným synonymem staršího pojmu, ani ho nenahrazuje. Jde o určitý druh vyššího, rodového pojmu válečných zločinů.⁸ Na rozdíl od obecnějšího pojmu válečný zločin se pojem závažná porušení používá pouze v kontextu ženevského práva. Je spojený s aplikací Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu I, což znamená, že toto závažné porušení může být spácháno pouze v rámci mezinárodního ozbrojeného konfliktu.

Samotný pojem „závažná porušení“ vyvolal při přípravě Ženevských úmluv dlouhé diskuse. Byly navrhovány jiné pojmy, včetně zločinů, ale konference nakonec dala přednost výrazu „závažná porušení“, protože slovo zločin má různé významy v zákonodárství různých zemí.⁹ Spornou otázku do jisté míry pragmaticky vyřešil čl. 85 odst. 5 DP I, podle kterého „bez újmy aplikace Úmluv a tohoto Protokolu budou vážná porušení těchto dokumentů považována za válečné zločiny“.¹⁰

Závažná porušení Ženevských úmluv jsou definována výčtem obsažených v těchto čtyřech úmluvách a Dodatkovém protokolu I. Základní skutkové podstaty jsou obsaženy ve shodných ustanoveních čl. 50 ŽÚ I a čl. 51 ŽÚ II, podle nichž závažnými porušeními jsou některé z níže uvedených činů spáchaných na osobách nebo majetku, chráněných touto úmluvou: „úmyslné zabití, mučení nebo nelidské zacházení, čítajíc v to biologické pokusy, úmyslné způsobení velkého utrpení nebo vážné tělesné zranění a ohrožení zdraví, zničení a присvojení si majetku neodůvodněné vojenskou nutností a provedené ve velkém měřítku nezákonným a svévolným způsobem“.¹¹

K těmto skutkovým podstatám naplňujícím závažná porušení pak byly v čl. 130 ŽÚ III a čl. 147 ŽÚ IV doplněny ještě další činy:

- donucování, aby válečný zajatec (chráněný civilista) sloužil v ozbrojených silách nepřátelské mocnosti (čl. 130/III, čl. 147/IV),
- zbavení chráněné osoby práva na to, aby byla řádně a nestranně souzena podle předpisů této úmluvy (čl. 130/III, čl. 147/IV),
- nezákonná deportace nebo nezákonný přesun (civilních osob, čl. 147/IV),
- protiprávní uvěznění (čl. 147/IV),
- brání rukojmí (čl. 147/IV).

V případě Dodatkového protokolu I (1977) jde o více změn. Ten nejprve v čl. 85 odst. 1 propojuje toto ustanovení s ustanoveními Ženevských úmluv, která se týkají stíhání za porušení a závažná porušení. Kromě toho činy kvalifikované jako závažná porušení v Úmluvách jsou závažnými porušeními tohoto Protokolu, jsou-li spáchané proti osobám v moci nepřátelské strany, které nejsou chráněné ŽÚ, ale které chrání některá ustanovení DP I, tj. uprchlíci a osoby bez státní příslušnosti, příslušníci guerill

⁷ Srov. Abi-Saab, G. et R. Les crimes de guerre. In: Ascensio, H., Decaux, E., Pellet, A. *Droit international pénal*. Paris: Pedone, 2000, s. 271–272.

⁸ *Ibid.*, s. 280.

⁹ Viz Pictet, J. (ed.), *La Convention de Genève I. Commentaire*. Genève: CICR, 1952, s. 417.

¹⁰ Text viz pod č. 168/1991 Sb., nebo in: Chutná, M., Jilek, D., op. cit., s. 264.

¹¹ Text viz pod č. 65/1954 Sb., nebo in: Chutná, M., Jilek, D., op. cit., s. 56, 80.

a osoby, které se zúčastnily nepřátelských akcí, u nichž jsou pochybnosti o statusu uprchlíka (odst. 2). Nadto pak čl. 85 odst. 3 a 4 doplňuje některá další závažná porušení Protokolu. Tato porušení lze rozdělit do tří skupin:

- (1) závažná porušení definovaná v čl. 11 DP I, což jsou zásahy do tělesné nebo duševní integrity osob, které se nacházejí v moci nepřátelské strany;
- (2) následující činy, budou-li spáchány úmyslně a způsobí-li smrt nebo vážné tělesné zranění nebo újmu na zdraví:
  - a) napadení civilního obyvatelstva nebo jednotlivých civilních osob;
  - b) zahájení nerozlišujícího útoku postihujícího civilní obyvatelstvo nebo objekty civilního rázu, a to s vědomím, že takový útok způsobí nadměrné ztráty...;
  - c) zahájení útoku proti stavbám a zařízením obsahujícím nebezpečné síly...;
  - d) napadení nechráněných míst a demilitarizovaných zón;
  - e) napadení osoby, o níž je známo, že je neschopna boje;
  - f) proradné používání rozeznávacího znaku Červeného kříže nebo jiných ochranných znaků uznávaných Úmluvami a tímto Protokolem (odst. 3);
- (3) následující činy, budou-li spáchány úmyslně:
  - a) přemístění části vlastního civilního obyvatelstva okupační mocnosti na území, které okupuje, deportace nebo přemístění všeho nebo části obyvatelstva okupovaného území uvnitř nebo mimo toto území...;
  - b) neodůvodněné zdržování repatriace válečných zajatců nebo civilních osob;
  - c) uplatňování apartheidu nebo páčání jiných nelidských a ponižujících činů...;
  - d) napadení jasně rozpoznatelných historických památek, uměleckých děl a míst pro konání bohoslužeb, které jsou kulturním a duchovním dědictvím národů a kterým byla zvláštní dohodou uzavřenou např. v rámci příslušné mezinárodní organizace poskytnuta zvláštní ochrana...;
  - e) zbavení osoby chráněné Úmluvami nebo uvedené v odstavci 2 tohoto článku práva na řádné a nestranné soudní řízení.¹²

3. VNITROSTÁTNÍ POSTIH NA ZÁKLADĚ PRINCIPU UNIVERZALITY

Samotná definice závažných porušení, resp. válečných zločinů by nestačila, kdyby nebyla doprovázena adekvátními procesními pravidly, která umožňují efektivní postih pachatelů těchto činů. Toto trestní stíhání může být realizováno na národní úrovni, nebo před mezinárodními trestními tribunály či soudy.

Nejprve je třeba věnovat pozornost vnitrostátnímu postihu těchto zločinů, který je původním způsobem a až do vytvoření mezinárodních tribunálů byl jediným použitelným mechanismem. Pro závažná porušení Ženevských úmluv (1949) byl navíc tento způsob předvídan ve společném ustanovení článků 49/50/129/146:

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že učiní všechna potřebná zákonodárná opatření, aby stanovily přiměřené trestní sankce postihující osoby, které se dopustí toho či

¹² Text viz pod č. 168/1991 Sb., nebo in: Chutná, M., Jílek, D., op. cit., s. 263–264.

onoho vážného porušení této úmluvy, vymezeného v následujícím článku, nebo dále k takovému porušení rozkaz.

Každá smluvní strana je povinna vypátrat osoby obviněné z toho, že se dopustily některého z těchto vážných porušení nebo že k němu daly rozkaz, a musí je postavit před své vlastní soudy, ať je jakákoli jejich státní příslušnost. Může také, dá-li tomu přednost, odevzdat je v souladu s podmínkami svého vlastního zákonodárství k soudnímu stíhání některé jiné smluvní straně mající zájem na potrestání, pokud tato smluvní strana má dostatečná obvinění proti těmto osobám.“

Podle komentáře k ŽÚ je systém postihu závažných porušení podle tohoto společného článku založen na třech základních povinnostech každé smluvní strany, a to povinnosti přijmout zvláštní zákonodárná opatření (*special legislation*) ke kriminalizaci těchto činů, povinnosti pátrat (*search for*) kterékoli osobě obviněné z porušení Úmluvy a povinnosti soudit tyto osoby nebo je odevzdat (*hand them over*) k soudnímu stíhání jinému příslušnému státu.¹³

Jinak řečeno, pokud jde o stíhání závažných porušení, z tohoto ustanovení Ženevských úmluv vyplývá alternativní povinnost *aut dedere aut judicare* (vydat nebo soudit).¹⁴ Podle některých názorů je tento princip více zavazující v porovnání s koncepcí univerzální jurisdikce, která je chápána jen jako permissivní.¹⁵ Ze společného ustanovení článků 49/50/129/146 ŽÚ ovšem také vyplývá univerzální jurisdikce. Ta bývá ovšem považována za kontroverzní a nedostatečně podpořenou praxí států, přestože jsou vázány Ženevskými úmluvami.¹⁶

V nejobecnějším vymezení zásada univerzality znamená, že každý stát je oprávněn soudit osoby obviněné ze zločinů podle mezinárodního práva bez ohledu na to, kde byl zločin spáchán a jaké je občanství pachatele nebo oběti. Jinak řečeno, univerzální jurisdikce vyjadřuje společný zájem všech států na stíhání a potrestání určitých zločinů. Původně, a to již od 17. století se v obyčejovém mezinárodním právu ustálil princip univerzální jurisdikce ve vztahu k pirátství. V 2. polovině 20. století se pak tento princip dostal do Ženevských úmluv (1949), Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984), popř. smluv proti terorismu. Zatímco u postihu pirátství státy sledovaly především vzájemnou ochranu svých zájmů, v případě válečných zločinů či mučení jde spíše o ochranu určitých univerzálních hodnot.¹⁷

Základní zdroj možného nedorozumění vyplývá ovšem z toho, že princip univerzality se v praxi států (a v jejich trestních zákonech) uplatňuje ve dvou různých podobách. Takto lze rozlišovat na straně jedné *úzké pojetí* univerzality (*podmíněná* či *subsidiární* univerzální jurisdikce) a na straně druhé *široké pojetí* univerzality (*absolutní* univerzální jurisdikce).¹⁸

¹³ Viz Pictet, J. (ed.), *Commentary on the Geneva Convention I.*, Geneva: ICRC, 1952, s. 362.

¹⁴ Viz Abi-Saab, G. et R. *Les crimes de guerre*, op. cit., s. 281; Bassiouni, M. Ch., Wise, E. M. *Aut Dedere Aut Judicare. The Duty to Extradite or Prosecute in International Law*. Dordrecht/Boston/London: MNP, 1995, s. 14–15, 98–99.

¹⁵ Srov. Abi-Saab, G. et R. *Les crimes de guerre*, op. cit., s. 281.

¹⁶ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*, op. cit., s. 292–293; Bassiouni, M. Ch., Wise, E. M., op. cit., s. 45–46.

¹⁷ *Ibid.*, s. 284–285.

¹⁸ *Ibid.*, s. 285.

Z pohledu mezinárodních instrumentů i praxe států se častěji uplatňuje užší pojetí univerzální jurisdikce. Podle této koncepce pouze stát, který má obviněného ve své moci (tj. zadržel ho na svém území), je oprávněn stíhat určitý zločin. Přítomnost obviněného na území státu je tak podmínkou pro výkon jurisdikce. Zpravidla se tato univerzální jurisdikce navíc ještě spojuje s podmínkou, že obviněný nebyl, resp. nemůže být vydán do jiného státu, který má jurisdikci a je ochoten tuto osobu stíhat.

Tato forma univerzální jurisdikce má pevné základy v mezinárodním právu a je upravena i v trestních zákonech některých států. Jako obyčejové pravidlo se vztahuje na pirátství. Jako smluvní pravidlo je upravena především pro závažná porušení Ženevských úmluv (1949) a Dodatkového protokolu I (1977), ale i pro některé jiné zločiny podle mezinárodního práva jako mučení (podle čl. 7 Úmluvy z r. 1984), jakož i pro některé teroristické trestné činy.¹⁹ Tam všude najdeme princip *aut dedere aut judicare*.

Z hlediska obecného mezinárodního práva se tato podmíněná univerzální jurisdikce jeví jako oprávnění každého státu. Výše uvedené smlouvy však kromě práva stanoví pro státy také *povinnost* obviněnou osobu buď stíhat, nebo vydat jinému zainteresovanému státu.²⁰

Toto pojetí univerzální jurisdikce se vyskytuje i ve vnitrostátním právu řady států, zejm. států s evropskou (kontinentální) právní kulturou. Patří sem úprava v trestních zákonech Německa, Rakouska, Švýcarska, jakož i judikatura francouzského nejvyššího soudu (*Cour de Cassation*) k zákonu z r. 1995 implementujícímu Statut ICTY.²¹ Podobnou úpravu obsahuje také československý, resp. český trestní zákoník. Ten rovněž vedle podmínky dopadení pachatele na území státu obsahuje podmínku oboustranné trestnosti a to, že pachatel nebyl vydán cizímu státu.²²

Na rozdíl od těchto případů široké pojetí univerzality znamená, že stát může stíhat osobu obviněnou ze zločinu podle mezinárodního práva bez ohledu na to, zda se nachází ve vazbě nebo alespoň je přítomna na území státu fóra. Toto pojetí univerzální jurisdikce tak umožňuje v některých zemích orgánům činným v trestním řízení zahájit vyšetřování osob podezřelých ze závažných zločinů podle mezinárodního práva, shromažďovat důkazy, a to i bez jejich přítomnosti na daném území (*in absentia*). V řadě států však není přípustné trestní řízení *in absentia*. Toto pojetí univerzální jurisdikce obsahují trestní zákony pouze několika států, zejm. Španělska a Belgie. K podobnému závěru lze dojít i výkladem jednoho ustanovení italského trestního kodexu, který podmiňuje výkon univerzální jurisdikce tím, že zločiny jsou upraveny v meziná-

¹⁹ Viz např. čl. 7 Haagské úmluvy o potlačení protiprávního zmocnění se letadel (1970), čl. 7 Montrealské úmluvy o potlačování protiprávních činů ohrožujících bezpečnost civilního letectví (1971), čl. 8 Úmluvy proti braní rukojmí (1979), čl. 7 Úmluvy o potlačování protiprávních činů proti bezpečnosti námořní plavby (1988). Srov. též Šturma, P., Nováková, J., Bílková, V. *Mezinárodní a evropské instrumenty proti terorismu a organizovanému zločinu*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 15–21.

²⁰ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*, op. cit., s. 285–286.

²¹ *Ibid.*, s. 286.

²² Viz § 8: „(1) Podle zákona České republiky se posuzuje trestnost činu spáchaného v cizině cizím státním příslušníkem nebo osobou bez státní příslušnosti, která nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt, i tehdy

a) je-li čin trestný i podle zákona účinného na území, kde byl spáchan, a

b) jestliže pachatel byl dopaden na území republiky a nebyl vydán nebo předán k trestnímu stíhání cizímu státu nebo jinému subjektu k trestnímu stíhání oprávněnému.“

rodních smlouvách, které Itálie ratifikovala.²³ Do jisté míry obdobné ustanovení je k nalezení také v § 9 českého trestního zákona.²⁴ Na druhé straně je ovšem poměrně málo případů skutečné aplikace široce pojaté univerzální jurisdikce, až na několik málo států. To ovšem činí problémy při dokazování rozšířené praxe států, potřebné ke stabilizaci obyčejového pravidla obecného mezinárodního práva.

Široké pojetí univerzality může také narážet na překážky politické nebo praktické povahy. Politické obtíže vznikají tam, kde pachatelem je osoba v postavení státního orgánu požívající na základě mezinárodního práva osobní imunity (hlava státu, předseda vlády a ministr zahraničních věcí), popř. diplomatické imunity, což nebývá u válečných zločinů a dalších zločinů podle mezinárodního práva výjimečný případ. Žádosti o extradici ale narážejí i v případech, kdy je obviněný občanem státu, který na základě vnitrostátních (ústavních) předpisů nesmí vydávat vlastní občany. Praktické problémy mohou nastat i při získávání důkazů, předvolávání svědků a žádosti o mezinárodní právní pomoc.

V mezinárodním měřítku je tak poměrně málo známých případů, kdy se uplatnila čistá univerzální jurisdikce. Patrně nejznámější případy soudních procesů ve věci *Eichmann v Izraeli*²⁵ a *Pinochet v Británii*²⁶ se týkají zločinů proti lidskosti, resp. mučení. Pokud jde o systém univerzální jurisdikce předvídaný ke stíhání závažných porušení Ženevských úmluv, po čtyři desetiletí od přijetí úmluv se neaplikoval. Až od 90. let, kdy byly zřízeny mezinárodní trestní tribunály (ICTY a ICTR), některé soudy v Německu, Dánsku a Švýcarsku využily univerzální jurisdikce k souzení osob, které se údajně dopustily závažných porušení na území bývalé Jugoslávie.²⁷

Nejznámějším pokusem o uplatnění široce pojaté, absolutní univerzální jurisdikce se stal belgický zákon z 16. 6. 1993, týkající se trestání závažných porušení mezinárodního humanitárního práva, a to bez ohledu na to, kde byly spáchány. K jeho pozměnění došlo zákonem z 23. 3. 1999, který rozšířil postihované skutkové podstaty o genocidium a zločiny proti lidskosti. V čl. 5 pak navíc bylo výslovně stanoveno, že imunita osoby není překážkou aplikace tohoto zákona. K další změně, tentokrát výrazně omezující možnost uplatnění tohoto zákona došlo pak zákonem z 23. 4. 2003. Došlo k tomu mimo jiné v důsledku podání žalob na představitele USA (včetně prezidenta G. Bushe). Po této změně je zákon o tzv. univerzální jurisdikci výrazně omezen, může se použít jen v případě belgických občanů nebo cizinců s pobytem v Belgii po dobu alespoň tří let.²⁸

²³ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*, op. cit., s. 286–287.

²⁴ „(1) Trestnost činu se posuzuje podle zákona České republiky také tehdy, jestliže to stanoví vyhlášená mezinárodní smlouva, která je součástí právního řádu.“

²⁵ Viz *Eichmann, Israel, Supreme Court, judgment of 29 May 1962*, in: ILR, vol. 36, s. 277–342.

²⁶ Viz *R. v. Bow Street Stipendiary Magistrate and others, ex parte Pinochet Ugarte, UK, House of Lords, judgment of 24 March 1999*, in: [1999] 2 All ER 97–192.

²⁷ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*, op. cit., s. 297; Doswald-Beck, L. *Human Security. Can It Be Attained? ASIL Proceedings 97th*, 2003, s. 93, 100.

²⁸ Viz *Moniteur belge 24846, 7. 5. 2003*, v angl. překladu *ILM*, vol. 42, 2003, s. 1258. Srov. též *Ratner, S. R. Belgium's War Crimes Statute: A Postmortem. AJIL*, vol. 97, 2003, s. 890; *Murphy, S. D. Contemporary Practice of the U.S. Relating to International Law. U.S. Reaction to Belgian Universal Jurisdiction Law. AJIL*, vol. 97, 2003, s. 984.

Důvodem pro zásadní omezení belgického zákona však byl také rozsudek Mezinárodního soudního dvora ve sporu Kongo v. Belgie (2002). Spor se týkal belgického zatykače z 11. 4. 2000 vydaného podle výše zmíněného zákona na tehdy úřadujícího konžského ministra zahraničních věcí (Yerodia) za jeho účast na závažných porušeních Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů, jakož i zločinů proti lidskosti.²⁹

Ve sporu, kde Kongo namítalo porušení imunity ministra zahraničních věcí, MSD dal přednost osobním imunitám reprezentativních orgánů států před univerzálním postihem zločinů podle mezinárodního práva. Podle MSD je třeba rozlišovat pravidla o jurisdikci národních soudů od pravidel o jurisdikčních imunitách podle obyčejového mezinárodního práva. I když některé mezinárodní úmluvy ukládají státům povinnosti stíhat nebo vydat, a tím vyžadují rozšíření jejich trestní jurisdikce, toto se nijak nedotýká imunity.³⁰ Soud nenašel v praxi států ani ve statutech mezinárodních trestních tribunálů dostatečné důkazy pro obyčejovou výjimku z vynětí (imunity) z trestní jurisdikce vnitrostátních soudů u ministra zahraničních věcí, který byl obviněn z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.³¹

Současně však MSD uvedl *obiter dictum*, že imunita neznamená beztrestnost, ale pouze nemožnost trestního stíhání dané osoby po určité době, což ji nezabavuje trestní odpovědnosti vůbec. Jurisdikční imunita je procesní institut, zatímco trestní odpovědnost je otázka hmotného práva. Stíhání takových osob je možné za určitých okolností, a to (i) před soudy státu pachatele, (ii) pokud jej jeho vlastní stát zbavil imunity, (iii) jestliže již tato osoba nevykonává funkci spojenou s imunitami poskytovanými podle mezinárodního práva (i za činy spáchané v době výkonu funkce, avšak v soukromé, nikoli úřední kapacitě) a (iv) je-li proti osobě vedeno řízení před příslušnými mezinárodními trestními soudy.³²

Imunity státních představitelů také neznamenají popření univerzální jurisdikce uplatňované státy k postihu závažných zločinů podle mezinárodního práva, pouze mohou být v konkrétním případě překážkou stíhání.

Je zřejmé, že imunity jsou určeny k ochraně představitelů států na horizontální, mezistátní úrovni, nechrání však před mezinárodními tribunály nebo Mezinárodním trestním soudem. Tam se není možné dovolávat imunit podle mezinárodního nebo ústavního práva (viz čl. 27 Římského statutu MTS).

4. ZÁVĚR

Na základě dosavadních poznatků tak lze konstatovat, že univerzální jurisdikce má přes všechny problémy své místo v mezinárodním právu. Zpravidla se uplatňuje v užším pojetí, kde je podmíněná přítomností pachatele na území státu a nemožností extradice. V tomto případě má na základě smluvních závazků často podobu

²⁹ Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium), Merits, Judgment of 14 February 2002, ICJ Reports, 2002, s. 3.

³⁰ Arrest Warrant, op. cit., § 59.

³¹ Ibid., § 58.

³² Ibid., § 60–61.

povinnosti (*aut dedere aut judicare*). Absolutní univerzální jurisdikce se naproti tomu vyskytuje výjimečně, není obligatorní, ale má jen permisivní povahu. Povinná univerzální jurisdikce, jak ji stanoví Ženevské úmluvy, je tak spíše výjimečná.

Z teoretického pohledu lze univerzální jurisdikci obhájit z různých pozic. Pozitivistické paradigma umožňuje zdůvodnit univerzální jurisdikci na základě suverenity státu, jejíž omezení nelze presumovat. Podle obecného mezinárodního práva a principů vyjádřených již v klasickém rozhodnutí Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v případě *Lotus* se zdá zřejmé, že státy mohou při stíhání některých zločinů uplatnit extraterritoriální jurisdikci za předpokladu, že neporušují nějaké zakazující pravidlo mezinárodního práva.³³

Univerzální jurisdikce ovšem může být zdůvodněna rovněž z anti-pozitivistických pozic, a to argumenty založenými na porušení *jus cogens*, základních lidských práv, ukončení kultury beztrestnosti, atd. V tomto pojetí se suverenity státu už nejvíce jako nejvyšší a absolutní princip, ale spíše jako odpovědnost a prostředek k ochraně jiných hodnot. Každý stát má právo a povinnost stíhat zločiny spáchané na svém území. Teprve když v tomto úkolu selže, mohou trestní postih vykonat ostatní státy na základě principu univerzality.

Zároveň je ovšem třeba vzít v úvahu probíhající vývoj mezinárodního práva. K tomu patří i sbližování režimu stíhání různých zločinů podle mezinárodního práva. Jen obtížně udržitelná se jeví argumentace, že závažná porušení Ženevských úmluv by měla být stíhána jinak než další válečné zločiny. Tomuto integrovanému pojetí nasvědčuje návrh Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva, přijatý Komisí pro mezinárodní právo v r. 1996.³⁴ Pro všechny válečné zločiny (i další zločiny podle mezinárodního práva) se tam předpokládala univerzální jurisdikce (čl. 8) doplněná o povinnost podle principu *aut dedere aut judicare* (čl. 9).³⁵

Se vznikem mezinárodních tribunálů *ad hoc* a Mezinárodního trestního soudu se ovšem poněkud mění význam univerzální jurisdikce, ale také podoba závazku *aut dedere aut judicare*. V rozsahu jurisdikce mezinárodního tribunálu nebo soudu se totiž binární závazek státu rozšiřuje o další alternativu, a to předání pachatele ke stíhání příslušnému mezinárodnímu soudu.

UNIVERSAL JURISDICTION AND PROSECUTION OF GRAVE BREACHES OF THE GENEVA CONVENTIONS OF 1949

Summary

Violations of the International Humanitarian Law (IHL) are characterized by two sets of legal consequences. Some of them are considered to be so serious that entail not only international responsibility of States for wrongful acts but also criminal responsibility of individual perpetrators. The criminal repression of grave breaches of IHL, called also war crimes, is not just a matter of domestic law, but it results from international law. Four Geneva Conventions of 1949 have not only defined grave breaches

³³ Srov. Cassese, A. *International Criminal Law*, op. cit., s. 294–295.

³⁴ YILC, 1996, vol. II (Part Two), s. 17.

³⁵ *Ibid.*, s. 27–28.

(Articles 50/I, 51/II, 130/III, 147/IV) and provided for their investigation and prosecution, but set up also the obligatory universal jurisdiction of States Parties with respect to the grave breaches (Articles 49/I, 50/II, 129/III, 146/IV).

It is a kind of paradox that in 2009, after 60 years from the adoption of the Geneva Conventions, the universal jurisdiction is perceived, by a number of States, mostly developing States, as being problematic. As evidence, there is a recent proposal of the African Union leading to the adoption the UN General Assembly resolution on “The scope of application of the principle of universal jurisdiction”.

The universal jurisdiction has been established in customary international law in relation to the crime of piracy since the 17th century. In the second half of the 20th century, this principle has been embodied into treaty law, such as the Geneva Conventions or the 1984 Convention against Torture. The universal jurisdiction has its place in international law. In practice, however, it appears mainly in a narrow, subsidiary form, where a perpetrator is found in the territory of the State and cannot be extradited to another State. It is linked to the treaty obligation *aut dedere aut judicare*. On the contrary, the absolute universal jurisdiction is rather exceptional and has permissive rather than obligatory nature. The obligatory universal jurisdiction, as set up in the Geneva Conventions, is rare and in practice hardly enforced. The primary jurisdiction rests with the States applying territorial or personal jurisdiction. The principle of universality is a kind of safeguard against impunity of certain crimes based on a horizontal complementarity. Its impact has to be assessed in the light of the current development of international law, including the ad hoc tribunals and the International Criminal Court. The binary obligation *aut dedere aut judicare* has been completed with a surrender as the third possibility.

Key words: Geneva Conventions, grave breaches, war crimes, the principle of universality, absolute and subsidiary universal jurisdiction